

Тимохов О. В. - кандидат філософських наук, викладач кафедри графіки та дизайну, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

УДК: 1.316.3+159.955+316.61

ПАНОРАМНЕ МИСЛЕННЯ В СУСПІЛЬНІЙ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ

Стаття присвячена дослідженню феномена – “панорамне мислення” в контексті його взаємодії з суспільною та індивідуальною свідомістю.

Ключові слова: суспільна свідомість, індивідуальна свідомість, мислення, панорамне мислення.

ПАНОРАМНОЕ МИШЛЕНИЕ В ОБЩЕСТВЕННОМ И ИНДИВИДУАЛЬНОМ СОЗНАНИИ

Статья посвящена исследованию феномена – “панорамное мышление” в контексте его взаимодействия с общественным и индивидуальным сознанием.

Ключевые слова: общественное сознание, индивидуальное сознание, мышление, панорамное мышление.

PANORAMIC THINKING IN THE SOCIAL AND INDIVIDUAL CONSCIOUSNESS

The article is devoted to research of the phenomenon is “panoramic thought” in the context of ground of social and individual consciousness.

Keywords: social consciousness, individual consciousness, thinking, panoramic thinking.

ПАНОРАМНЕ МИСЛЕННЯ В СУСПІЛЬНІЙ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ

“Свідомість” – один з найбільш досліджуваних феноменів, принаймні в соціально філософському дискурсі. І це й не дивно, адже саме свідомість визначає не лише індивідуальне, а й суспільне буття.

І хоча феномен свідомості безумовно має цілісний характер, досягнути його повністю не представляється можливим, з огляду на різносторонність його проявів та значення для Людини і суспільства.

В науковій практиці запроваджено цілу систему паралельних та перехресних класифікацій свідомості, що значно полегшує аналіз окремих її проявів та дає змогу досліднику виявити взаємовплив останніх з іншими феноменами суспільного та індивідуального буття.

Наріжним каменем в класифікації свідомості, безперечно є її поділ на суспільну та індивідуальну свідомість. І якщо для суспільної свідомості визначальним є наявність “мови”, або “спілкування”, то для індивідуальної – визначальним чинником постає феномен “мислення”. Саме процес мислення є передумовою “свідомого”, або “не свідомого” відношення індивіду до реальності.

Суспільна свідомість, безумовно, не може характеризуватись сукупністю, або й навіть комплексом “індивідуальних свідомостей”. Її основу становить розгалужена система ідей, вірувань, ціннісних, світоглядних, етичних імперативів і т.д., що і є базою парадигми суспільної свідомості, як такої. І хоча, з огляду на вищевказане, феномен “мислення” та “суспільна свідомість” не можуть бути співставленні напряму, між ними безумовно існують наявні точки дотику та сфери взаємовпливу.

Звичайно про “колективне”, або “суспільне мислення”, та ще й позбавлене не лише спілкування, а й невербальної комунікації тут не йдеться.

Не йдеться тут і про “колективні здібності”. Інформаційне суспільство не має нагальної

потреби в розвитку “колективних здібностей”, необхідних в масових акціях та діях [3, с. 67].

Проте наявність у феномені “мислення” соціальних, а значить і суспільних коренів теж видається беззаперечним.

Ключовим моментом тут виступає “особистість”, як середня ланка між індивідумом та соціумом.

Особистість – це: а) суспільне в нас (буття суспільних відносин, або “стала система соціально значущих ознак, що характеризують індивіда, як члена суспільства); б) індивідуальне в нас (“індивід, як суб’єкт відносин в соціальній діяльності [2, с. 12].

Саме процес переходу індивідуального мислення в особистісне і надає людині можливості індивідуальної реалізації в суспільному дискурсі, а значить і в суспільному бутті.

Отже, спробуємо детальніше розглянути взаємодію панорамного мислення з суспільною та індивідуальною свідомістю в комплексі.

Панорамне мислення – спосіб мислення, в процесі якого відбувається подолання еволюційної обтяженості людського менталітету – вузькості поля свідомості і пов’язаних з цим інстинктивних, несвідомих та підсвідомих проявів ментальності, тобто того, що здатне негативно відбитися на якості мислення і на його результатах.

Зорове сприйняття панорами давало багатьом авторам можливість використовувати інтуїтивну зрозумілість панорамного мислення в просторовому, або узагальненому просторовому значенні, не визначаючи його.

Панорамне мислення може вважатися терміном, що включає мислення інших типів, в масі людям не властивих – таких як системне, латеральне, нестандартне, об’ємне, винахідництво, проривне, масштабне, повного спектру, паралельне, більш ніж одотрекове. [5]

Всі ці “допоміжні” види мислення можна загалом вважати саме елементами панорамного мислення, як такого; і в подальшому викладенні результатів даного дослідження, під терміном – “елементи панорамного мислення”, ми будемо мати на увазі саме їх.

В даному випадку хотілося б, не лише особливо підкреслити таку характеристику панорамності, як “мислення повного спектру”, а й доповнити її намаганням вийти за обрії вже існуючих уявлень про соціальні процеси, тим самим розширюючи його.

Як і свідомість загалом, суспільна свідомість має досить розгалужену систему класифікацій.

Її поділяють на рівні, форми, види, тощо.

За рівнями, суспільна свідомість поділяється на теоретичний та буденний.

Звичайно, елементи панорамного мислення можуть бути присутніми на обох цих рівнях, проте, можна впевнено вказати на пріоритетну присутність їх, в основному, на теоретичному рівні суспільної свідомості.

Саме теоретичний рівень свідомості дає широке поле для більш-менш не заангажованого сприйняття та аналізу дійсності, а також, виходу на новий теоретичний та практичний результат, адже практичну діяльність також можна вести в рамках теоретичного рівня суспільної свідомості.

Звичайно, як вже зазначалось, суспільна свідомість загалом, та її теоретичний рівень зокрема, не можна характеризувати, як комплекс індивідуальних свідомостей. Та хоча процес наукового та культурного пошуку це прерогатива особистості, запит на інновації в ньому формує суспільство, а отже – суспільна свідомість.

Власне тут йдеться про дві ланки теоретичного рівня свідомості: “наукову” та “культурну”, які в своєму комплексі здатні до переходу в “суспільну” свідомість. В обох цих ланках досить виражено присутня, як творча, так і репродуктивна складова.

Для репродуктивної діяльності на теоретичному рівні панорамне мислення не тільки не є необхідним, а й в більшості випадків антагоністичним.

Як в науковій, так і в культурній сфері завжди є певний запит на розширення теоретичних та практичних напрацювань з залученням вже існуючих методологічних

підходів, та таких, що базуються на вже існуючих та схвалених суспільною, науковою, та культурною спільнотою взірцях.

Звичайно в такій репродуктивній діяльності панорамність мислення є не лише зайвою, а й певним чином “загрозливою”, тому що вона саме спонукає до відходу від стереотипів та пошуку нових методологічних підходів. А це, в свою чергу, ставить під сумнів позитивність майбутньої оцінки кінцевих результатів, що будуть отримані.

Вони можуть бути сприйняті і, як традиційні, хоч і дещо нові, так і як такі, що фальшують традиційні стереотипи, що вже зайняли своє місце в суспільній, науковій, або культурній сфері.

Як вже сказано вище, запит на таку форму теоретичної діяльності в суспільстві є, і він загалом досить стійкий, тому що чітко вписується в існуючу парадигмальну систему; а тому, завжди легко сприймається і не потребує додаткових пояснень та процесу переосмислення існуючого досвіду. Тут все залежить від інертності суспільної думки в конкретному соціумі та в конкретний історичний або часовий період.

Проте запит на інноваційність в суспільстві, звичайно є, і він також досить стійкий.

Витоки такого запиту в науковій діяльності досить очевидні.

Наукова думка, що постійно репродукує саму себе та базується виключно на авторитетах, приречена на вкрай повільну еволюцію, що була характерна середньовічній добі, і в сучасних умовах виявляється не конкурентноздатною.

Вже давно минув час, коли завдяки співставленню та експериментальному аналізу взаємодій “трьох-чотирьох” чинників в рамках певної системи, можна було здійснити наукове відкриття, на кшталт закону Ома, або законів термодинаміки. На даний момент, як фундаментальні, так і практичні природничі науки, як правило, мають справу з такою кількістю різноякісних чинників, які неможливо зіставити методом повного перебору варіантів. Тому запорукою успішного результату може стати лише перспективне бачення правильного напрямку наукового, чи експериментального пошуку, а це і є в нашому випадку, перспективне, або панорамне бачення ситуації та мислення загалом.

Що ж стосується гуманітарних наук, то тут взагалі не можна сподіватись на створення новітніх, або хоча б просто нових концептів, без залучення можливостей панорамного мислення.

Отже, як ми бачимо, запит на інновації, а значить, і до залучення можливостей панорамного мислення, формує сам науково-технічний прогрес, як такий.

Що ж стосується культурної та соціальної сфери, то тут запит на інновації формується дещо більш складним чином.

Відсутність такого запиту базується на консерватизмі та інертності певної частини суспільства, або окремих суспільних інститутів, і може характеризуватись, як запит на традиційність та зорієнтованість на авторитети, або на взірці, що вже зарекомендували себе. Загалом, це антиеволюційний, а іноді і реакційний запит.

А от запит на інновації в культурній сфері, складається, як на наш погляд, з трьох основних компонент.

По-перше, це елементарний запит певної частини суспільства на новий культурний контент, що зовсім не заперечує вже існуючий, а лише такий, що оновлює його. Такий запит можна характеризувати, як – еволюційний.

По-друге, досить рушійним чинником формування запиту до зміни культурних концептів, є – зміна поколінь. Кожне нове покоління намагається дещо дистанціюватись від вже існуючого культурного спадку (спадку батьків) та проявити себе як нова соціокультурна формація. Такий запит можна характеризувати, як – періодичний, або еволюційно-революційний.

І третє, в періоди зламу епох: зміни соціального, або економічного укладу життя; бурхливого технологічного, або наукового прориву; соціальних потрясінь, або і просто в результаті виплеску соціальної активності – запит на інноваційність, та оновлення культурного контенту, є абсолютною і реальною необхідністю. Такий запит завжди

характеризується, як – революційний.

Все вищевказане можна без виключень віднести і до соціальної складової теоретичного рівня суспільної свідомості. Єдине, що до цього можна додати, це те, що звичайно сам запит на інноваційність виникає в суспільному безсвідомому, а на теоретичному рівні суспільної свідомості він лише формується та “вербалізується”, але про це пізніше.

В даному контексті слід зазначити, що власне до формування запиту на інноваційність, панорамне мислення має досить відсторонене відношення, а до його реалізації – пряме, адже це якраз той вид мислення, який дозволяє подолати еволюційно-обумовлену обтяженість людського менталітету і надати ефективні інструментарії для формування нових та новітніх концептів на теоретичному рівні суспільної свідомості.

Іншим рівнем суспільної та індивідуальної свідомості є – буденна свідомість.

Буденна свідомість включає в свою структуру ті елементи, що детерміновані конкретним буттям, сукупністю об'єктивних умов матеріального, духовного, соціального і природного середовища, а також –соціальний досвід, який в процесі безпосереднього спілкування з людьми передається від одного суб'єкта іншому, з покоління в покоління.

Стихійність віддзеркалення дійсності та несистематизоване знання про неї, є основними орієнтирами світовідчуття, світосприйняття, світогляду. Здоровий глузд, в даному випадку, вже є не що інше, як світогляд, який відіграє роль основи буденного рівня свідомості. [1, с. 56].

Саме буденний рівень свідомості є базовим орієнтиром для особистості в освоєнні дійсності та практичних дій. Те саме можна сказати і про суспільну свідомість, де її буденний рівень формує базове відчуття реальності та стереотипи поведінки в соціумі.

Панорамне мислення загалом, не характерне для буденного рівня свідомості, з огляду його орієнтованості на вирішення конкретних буденних та побутових задач. Проте, окремі його елементи, звичайно, можуть бути присутніми і на цьому рівні.

Як нам бачиться, є два основних моменти, де елементи панорамного мислення можуть проявлятися на буденному рівні.

По-перше, в пошуку альтернативних, більш ефективних шляхів вирішення конкретних побутових, або практичних задач в ході життєдіяльності.

В промисловій сфері це одержало назву – “Раціоналістичні пропозиції”.

Зазвичай, такі спроби здійснюються на емпіричному, або на інтуїтивному рівні, і не переходять на рівень теоретичного мислення, але при виявленні та підтвердженні на практиці їх дійсно реальної ефективності, згодом потребують також і теоретичного обґрунтування.

По-друге, елементи панорамного мислення, в ряді випадків, на інтуїтивному рівні, можуть бути залучені для, якщо не осмислення, то бодай би осягнення результатів нових концептів, що були вироблені на теоретичному рівні суспільної свідомості.

Як ми бачимо, в обох цих випадках, ми маємо справу з деякою граничною ситуацією між буденним та теоретичним рівнями свідомості, отже, про повноцінну функціональність панорамного мислення на буденному рівні тут не йдеться, такий тип мислення для буденного рівня, загалом не характерний.

Буденний рівень свідомості, як правило, не формує, а лише сприймає новітні концепти, вироблені на теоретичному рівні та трансформує їх на рівень буденного сприйняття.

Класифікація свідомості за рівнями, як правило, трактується, як вертикальний поділ, проте є ще й горизонтальний – за формами.

Серед форм суспільної, а частково і індивідуальної свідомості, виділяють: гносеологічну, онтологічну, світоглядну, аксиологічну, релігійну, етичну, естетичну, тощо.

Процес взаємодії між формами свідомості та панорамним мисленням досить складний.

Справа в тому, що всі ці форми, без виключень, власне і формують суспільну парадигму, а тому, досить інерційні та консервативні.

З іншого боку, невпинний розвиток суспільного буття постійно підштовхує суспільну думку до модернізації, або навіть суттєвих змін парадигмальних концепцій, причому іноді, такі зміни, мають і контрреволюційний та контрмодернаційний характер. Але в будь-якому

випадку ці зміни, так чи інакше, стосуються всіх форм суспільної свідомості, та опосередковано ретранслюються в індивідуальну.

Ремодернізація, як правило, не потребує творчих зусиль, тому що полягає у відмові від вже апробованих новітніх концептів, або їх дискредитації, з “відкатом на старі позиції”. Панорамність мислення тут, як правило, зайва.

А от модернізація, без панорамного мислення зовсім неможлива.

Тут справа в тому, що лише панорамність мислення здатне запропонувати суспільній думці такі концепти, яких раніше не було, а вже суспільній думці “вирішувати” наскільки такі новітні концепти є актуальними для суспільства та суспільної парадигми.

Ще одним важливим моментом класифікації суспільної свідомості є її поділ на “спеціалізовану” та “масову”. Причому в даному випадку, йдеться саме про суспільну свідомість, особистісної та індивідуальної свідомості цей поділ не стосується, але в суспільному житті має чи найвагоміше значення.

Цей поділ звичайно схожий на “теоретичний” та “буденний”, проте це якісно інше класифікаційне розмежування.

В полі спеціалізованої свідомості зосереджено комплекс експертних оцінок на рівні спеціалізованих наукових та фахових спільнот, а масова свідомість відображає весь широкий загальний уявлення, оцінок та сподівань, що присутні в суспільстві і формується, як завдяки безпосередньому спілкуванню в умовах соціума, та і під впливом засобів масової інформації.

Взаємодія між цими двома видами суспільної свідомості досить складна і специфічна.

В ідеалі, результати експертних оцінок мають бути, не лише незалежними від сподівань масової свідомості, а і безпосередньо впливати на останню, трансформуючи її у “вірному” напрямку. Проте в реальності все дещо інакше.

Експертна оцінка, виражена мовою наукових термінів, зазвичай виявляється досить складною для розуміння широкому загальному суспільству на масовому рівні, і тому можна сказати, що ці два види суспільної свідомості існують в дещо паралельних реальностях.

Зв'язок між ними, в наш час, забезпечують засоби мас-медіа та “фахівці широкого профілю”, що працюють в цій сфері. Як правило, їх можна охарактеризувати широким терміном – “журналісти”, проте при обговоренні суспільних питань, до них долучаються політологи, політики, пропагандисти, тощо.

“Фахівці широкого профілю” не є вченими та дослідниками в повному розумінні, вони, як правило, залежні від аудиторії та її сподівань і тому ретранслюють результати експертних оцінок у дещо спотвореному вигляді. А якщо взяти до уваги те, що і аудиторія сприймає цю інформацію через призму свого сприйняття дійсності, то розрив між спеціалізованою та масовою суспільною свідомістю стає досить очевидним.

Окремої уваги в даному контексті вимагає феномен пропаганди.

Пропагандисти, в ході своєї професійної діяльності, звичайно, досить активно користуються результатами досліджень, що сформовані на рівні спеціалізованих експертних кіл, проте – часто-густо, виривають окремі їх елементи з загального контексту, а то і свідомо спотворюють їх за для підтвердження ідеологічних концепцій, які вони намагаються впровадити у вжиток на масовому рівні.

Замовниками таких намагань, як правило, стають певні політичні кола.

Таким чином, засоби масової інформації та агітатори різних гатунків, намагаються, не стільки обслуговувати запити масової свідомості, а на сам перед, нав'язати останній вироблені ними концепти, що відповідають інтересам їх замовників. Одним із найбільш важливих та впливових інструментів проведення політичних компаній в світі та Україні зокрема, є політична реклама, що надає суб'єктам політичного процесу широкі можливості для маніпуляції свідомістю електорату [4, с.79].

Масова свідомість, звичайно не може не реагувати на такі спроби, проте в цілому ряді випадків демонструє, не лише спроможність чинити спротив таким намаганням, але й здатність вироблення нових концептів на низовому, суспільно-побутовому рівні, з послідуочим трансляванням їх, спочатку в “буферну” – медійну сферу, а згодом, і в

експертну.

Слід зазначити, що спеціалізована свідомість досить консервативна і функціонує за принципом – перебування в “башті із слонової кістки”, тобто, максимального відсторонення від щохвилиних змін в соціальному середовищі.

В протизвагу спеціалізованій – масова свідомість, навпаки, дуже динамічна. Вона не лише активно реагує на зміни в суспільну бутті, а і активно очікує таких змін.

З огляду на вищевказане, можна спробувати проаналізувати роль панорамного мислення в спеціалізованій та масовій свідомості.

На наш погляд, елементи панорамного мислення не лише активно використовуються, але й досить затребувані в обох цих видах суспільної свідомості.

В спеціалізованій свідомості панорамне мислення виконує перспективну та прогностичну функцію. Саме воно, загалом, забезпечує подолання консерватизму даного виду суспільної свідомості, та її розвиток.

В масовій свідомості панорамне мислення відіграє не менш значущу функцію. Саме воно, або окремі його елементи, надають можливість суспільству, на низовому рівні, відсторонення від концептів, що йому нав'язують, та можливостей для вироблення своїх колективних поглядів та оцінок суспільної ситуації.

В ході даного дослідження, не можна обійти увагою і феномен – “безсвідомого”.

Вивчення індивідуального та колективного без свідомого наштовхується на значні труднощі, спричинені недостатністю реальних інструментів для дослідження, тому, про реальне функціонування панорамного мислення у безсвідомому тут не йдеться. Проте слід зазначити, що на нашу думку, саме безсвідоме значною мірою є підґрунтям та основою функціонування панорамного мислення в свідомості.

Проте, це вже предмет іншого комплексного дослідження.

Наприкінці, резюмуючи вищевказане, спробуємо визначити роль панорамного мислення саме в дихотомії – “індивідуальна та суспільна свідомість”.

Взаємний вплив особистісного мислення і суспільної свідомості здається досить очевидним. Саме суспільна свідомість дає, а не рідко і нав'язує індивіду методологічну основу для особистісного мислення, результати якого можуть бути включені в суспільну думку, а відтак і в суспільну свідомість. І навпаки, саме індивідуальне мислення, що трансформується в результати мислення особистісного, може значно впливати на суспільну думку, а відтак і корекцію існуючої суспільної парадигми. Прикладом останнього може служити – “вдалий вислів”, або, як зараз кажуть “#мем” в мас-медіа, або в мережі Інтернет, який потім тиражується і завдяки цьому дійсно впливає на масову, а відтак і суспільну свідомість загалом.

Індивідуальне, або особистісне панорамне мислення, відзначається саме своєю спроможністю виявляти новітні концепти в колективному несвідомому і ретранслювати їх в сферу суспільної свідомості. Проте і суспільна свідомість може, або давати запит та очікування на формування нових суспільних концептів, або ні.

Результатами особистісного панорамного мислення можуть бути, як дійсно новітні та проривні концепти еволюції соціального буття, так і спроби виправдання консервації вже існуючої соціальної ситуації.

Як ми бачимо, індивідуальне панорамне мислення, хоча напряду і не входить до системи суспільної свідомості, все ж тісно з нею пов'язане і має дієві важелі впливу на останню.

Не можна стверджувати, що панорамне мислення притаманне лише деяким особистостям, певні його елементи присутні в свідомості майже кожної людини. Проте, ступінь розгорнутості та активності останнього, має досить індивідуальний характер, та залежить не лише від культурного та інтелектуального розвитку, а й від індивідуальних рис.

Особистості, що схильні до творчого, а не репродуктивного мислення, як правило, схильні і до панорамності.

Особливої активності панорамне мислення досягає у особистостей, що намагаються

© Федорова Наталія Михайлівна

якомога більше відійти від штампів, стереотипів та пануючих переконань суспільної думки.

Саме в цьому, в контексті панорамного мислення, найбільше проявляється конфлікт між індивідуальною та суспільною свідомістю, а особливо з таким її видом, як масова свідомість.

Проте, сам цей конфлікт, індивідуального панорамного мислення з суспільною та масовою свідомістю, має досить цікавий контекст для соціально-філософського дослідження.

З одного боку, суспільна та масова свідомість нав'язує індивіду існуючу суспільну парадигму, тим самим пригнічуючи його творчий потенціал, а з іншого, без залучення креативних результатів індивідуального панорамного мислення суспільна свідомість не в змозі повноцінно розвиватись і приречена на репродукцію вже існуючих соціальних і культурних концептів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басманов Н. Д. Место и роль обыденного сознания и познания в мировоззрении личности. сб. науч. трудов Челябинского гос. пед. ин-т – Челябинск. ЧППИ. 1990 – 144 с.
2. Боринштейн Е.Р., Кавалеров А.А. Личность: её языковые и ценностные ориентации Одесса.: Астропринт, 2001 168 с.
3. Меськов В.С., Мамченко А.А. Мир информации как тринитарная модель Универсума. Постнеклассическая методология когнитивной деятельности / В.С. Меськов, А.А. Мамченко // Вопросы философии. – 2010. – №5. – С. 57-68.
4. Музиченко Г.В. Механізм завоювання прихильності виборців та ефективність його складових під час виборчих компаній-2014 в Україні / Г.В. Музиченко // Перспективи. – 2014 – №2(60). – С. 77-81.
5. Трацякоу У. Панорамное мышление как термин. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.proza.ru>

Федорова Наталія Михайлівна - викладач, Іллічівський морський коледж Одеського національного морського університету.

УДК – 141.7:316.61

ПРОБЛЕМИ САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Статтю присвячено актуальним питанням самовизначення молоді у переломні моменти історії. Дано стислий аналіз висвітлення проблеми в основних філософських системах. Розглянуто вплив соціального середовища на формування і поведінку особистості, визначення сенсу життя студентами та учнями Іллічівського морського коледжу ОНМУ.

Ключові слова: самовизначення, особистість, свобода, сенс життя.

ПРОБЛЕМЫ САМООПРЕДЕЛЕНИЯ МОЛОДОГО ЧЕЛОВЕКА В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОСТИ

Статья посвящена актуальным проблемам самоопределения молодежи в переломные моменты истории. Дан сжатый анализ освещения проблемы в основных философских системах. Рассмотрено влияние социальной среды на формирование и поведение личности, определение смысла жизни студентами и учащимися Ильичевского морского колледжа ОНМУ.

Ключевые слова: самоопределение, личность, свобода, смысл жизни